भाषा नीतिको बारेमा अन्तर्राष्ट्रीय खोज:

मातृभाषा खोल्दछ शिक्षा,ज्ञान,विज्ञान अनि अङ्ग्रेजी सिक्ने दैलाहरू

डाँ जोगा सिंह

अनुवादक:वीरेन्द्र खढका

International Opinion on Language Issues

Mother Tongue is the Key to Education, Knowledge,Science and English Learning

By

Joga singh (Dr.) M.A, M.Phil.
Ph.D. (University of York,UK)
Commonwealth Scholarship Awardee(1990-1993)
Professor & Ex-Head,Department of Linguistics &
Punjabi Lexicography
Ex-Director,Centre for Diaspora Studies
Punjabi University,Patiala-147002(Punjab)-INDIA
Mobile:+91-9915709582
E-mail: jogasinghvirk@yahoo.co.in,
Virkjoga5@gmail.com

©Author

2015

अनुवादक

वीरेन्द्र खढका(एम. ए.)

परियोजना सहायक-1

प्रकृत भाषा संसाधन प्रयोगशाला,

प्रगत संगणन विकास केन्द्र(सीडैक)

सी 56/1,सेक्टर 62

अनुसन्धान भवन,नोएडा

Mobile: 9654611840, 8509145452

Email:kharka.birendra07@gmail.com

विषय सूची

1. भूमिका

2. शिक्षा अनि मातृभाषा

3. विदेशी भाषाको पढाई अनि मातृभाषा माध्यम बनाम विदेशी भाषा माध्यम

    3.2 भाषाको सन्दर्भमा केही अन्य झुटो धारणाहरू

    3.2.1 एक राष्ट्र एक भाषा अन्धविश्वास

    3.2,2 यो अन्धविश्स कि स्थानिय भाषाहरू आधुनिक सङ्कल्पहरूको सञ्चार गर्न सक्दैन

4. वर्तमान अन्तर्राष्ट्रीय भाषा रूझान

5. अङ्ग्रेजी भाषामा टेक राख्नुको केही अन्य गम्भीर हानी

6. प्रार्थना

7.मन्तव्यहरू

8. सन्दर्भ सूचि

Forward

Language permeates each sphere of human activity. But, this domain, very crucial to the material and spiritual growth of any people, is being completely ignored by the Indian policy makers. Not only is this being ignored, even the constitutional provisions regarding Indian mother tongues are being trampled upon, the provisions which demonstrate the wisdom of the freedom fighters, the architects of modern India.These provisions give every Indian the right to be educated and served through his/her mother tongue. This criminal negligence on part of the policy makers has completely messed up various very important aspects of Indian national life, particularly the realm of education, an area so vital to the progress of any nation.

No wonder that not even a single Indian university ranks among the first 50 in Asia. We need to remember that no Asian country imparts education through a foreign language to her citizens. Even in the sphere of commercial activity, the Indian share in world trade is constantly falling since independence. South Korea, a nation with a population of 50 million (25th of India) ranks 15 places higher than India in world trade.

The international research overwhelmingly demonstrates that successful education is possible only through one’s mother tongue. It even shows that if other things are equal, a child imparted education through mother tongue learns even a foreign language better than the one imparted education through that foreign language, strange but very true.

The ignorance about language policy issues pervades the minds of Indian policy makers to such an extent that lesser said the better. This document is an attempt to remove this ignorance by briefly presenting the results of the international research and practice on the language policy issues. I hope my fellow Indian citizens will find this attempt useful.

I would like to make use of this opportunity to express my deep sense of gratitude for Shri Birendra Kharka who volunteered to translate it into Nepali language. I am beholden to him for his perception of the significance of the issue. This translation would not have been possible without his earnest efforts.

The Punjabi (in Gurmukhi and Persio-Arabic scripts), Tamil, Telugu, Kannada, Maithili, Dogri, Hindi, and English versions of this document are already available. It has been translated into Marathi too and this version will be available soon. Translations into some more Indian languages are on way. It gives me enormous happiness that all this is being done by the Indian citizens on their own (after reading this document on the internet). It is further satisfying that the most of them had no previous contact with me. I bow to all of them.

Watching this document in Nepali will give me a great joy. I dedicate this version to the Nepali people.

Patiala, 02 May, 2015

Joga Singh (Dr.)

मेरो भन्नु

भारत सरकारले भारतीय भाषाहरूको प्रद्यौगिकी विकासको लागि अनेक कार्यक्रमहरू चलाइरहेको छ।सूचना तथा प्रसारण मन्त्रालय तथा आइ टी विभाग(Deity)को अधिनमा रहेको TDIL(Technology Development For Indian Languages)कार्यक्रम यसैको एक उदाहरण हो।मसिनी अनुवाद प्रणाली,मानकिकीकरण,ओ.सी.आर,टी.टी.एस जस्ता अनेक महत्वपूर्ण क्षेत्रहरूमा उक्त कार्यक्रमले काम गरिरहेको छ।भारतीय भाषाहरू माझ निर्वाद साझा संवाद साध्नुलाई नै यसप्रकारको कार्यक्रमहरू सरकारद्वारा चलाइएको हो।क्षेत्रीय भाषाहरूमा ज्ञान विज्ञान,औषधी,स्वास्थ,शिक्षा,पर्यटन आदिबारे जानकारी उपलब्ध गराउन नै कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य पनि हो।सरकारी सहायता प्राप्त अनुसन्धान तथा विकास केन्द्रहरूमा यसप्रकारको परियोजनाहरू लगातार चलिरहेको छ।भारतीय भाषाहरूको लागि यो सुखद कुरा हो किन कि भाषाको तक्निकी विकास हुन अत्यन्त जरूरी छ।

स्वनामधन्य भाषाविद् डाँ जोगा सिंहको आग्रह भने मातृभाषाको वैचारिक मन्थन हो।जुन मन्थन यो पुस्तिकाको रूपमा प्रकाशित छ।उहाँले भाषाको प्रद्यौगिकी विकासबाट अलि माथि उक्लेर भारतीय भाषाहरूमा शिक्षा हुन पर्ने वकालती गरेका छन्।सम्पूर्ण शिक्षा प्रणाली मातृभाषामा हुनुपर्ने उहाँको आग्रह छ। यो पुस्तिका शिक्षाको माध्यम,मातृभाषा र विदेशी भाषा,भाषाबारे अन्तर्राष्ट्रीय खोज,वर्तमान भाषा रूझान,भाषा लोप आदि विविध विषयमाथि गरिएको विस्तृत अध्ययन हो।यसरी पुस्तिका मात्रा नलेखेर डाँ सिंह विधालय ,महाविधालय, विश्वविधालय तथा संघ संस्थाहरूतिर कार्यशाला,सभा,सेमिनार,वर्ता आदि पनि राख्दै आइरहनु भएको छ।सामाजिक सञ्जालमार्फत पनि भारतीयहरूलाई मातृभाषा माध्यमबारे शिक्षित गराउनुहुँदैछ।यो पुस्तिका पञ्जाबी,हिन्दी,उर्दू,मैथली,कननढ,डोग्री अङ्ग्रेजी,तमिल आदि भाषाहरूमा उपलब्ध छ।मलाई नेपालीमा पनि हुनपर्ने आवश्यकता बोध भयो।त्यसैले अनुवाद गरैं।

भारतीय भाषाहरूको तक्निकी विकास प्रचुर मात्रमा भए पनि जबसम्म मातृभाषा माध्यममा पठन-पाठन हुँदैन तबसम्म भाषाको चौतर्फी विकास सम्भव छैन। आउनुहोस् हामी पनि मातृभाषाबारे वैचारिक मन्थन सुरू गरौं।

अन्तमा मलाई सहयोग गर्नुहुने मेरा आत्मीय सहकर्मीहरू पल्विन्दर सन्धू(M.A,M.Phil.,PunjabiUniversity), रमनदीप सिंह (M.A,M.Phil.,Punjabi University), हरकमल कौर (M.A,M.Phil.,Punjabi University), मोहम्मद तोसिफ कमर (Ph.D.,Scholar, Dept: of Linguistics, Aligarh Muslim University) प्रति आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु।

शुभमस्तु।

वीरेन्द्र खढका

अनुसन्धान भवन,नोएडा।

23 अप्रेल

विश्वपुस्तक तथा प्रतिलिपि अधिकार दिवस

भाषा नीतिको बारेमा अन्तर्राष्ट्रीय खोज:

मातृभाषा खोल्दछ शिक्षा,ज्ञान,विज्ञान अनि अङ्ग्रेजी सिक्ने दैलाहरू

1.**भूमिका**

सङ्घीय प्रसाशनिक सेवाहरूमा अङ्ग्रेजी भाषालाई पहिलाभन्दा अझ धेर महत्व दिनु अनि भारतीय भाषाहरूको दर्जा अझ कम गर्ने प्रस्तावले भाषाको बारेमा बहसलाई फेरि तीव्र पारिदिएको छ।यो निबन्ध सरकारको यहि निर्णयको विरूध्दमा लेखिएको थियो।केन्द्रीय सरकारले आफ्नो प्रस्ताव ता 15 मार्ज 2013 मा फिर्ता लिएको छ तर भारतमा भारतीय भाषाहरूको दशा अति दर्दनीय नै बनिरहेको छ।यो निबन्ध यसैकारण प्रकाशित गरिँदैछ।

हुन ता स्वतन्त्रता प्राप्तिपछि पनि भारतीय भाषाहरूले त्यो स्थान पाउन सकेन जुन पाउनु पर्ने थियो।पछिल्लो 30 वर्षहरूमा भारतीय भाषाहरूको दुर्गतिको गति अझ तीव्र भएर गएको छ अनि अङ्ग्रेजी भाषाले भारतीय भाषाहरूलाई विस्थापित गरिरहेको छ। विशेष गरी शिक्षाको माध्यमको रूपमा।यसको मूल कारण चाहिँ निहित स्वार्थ नै हो तर यस प्रकारको नीतिको पक्षमा जुन तर्क दिइन्छ त्यो निम्न प्रकारको हुन्छ

1.अङ्ग्रेजी ज्ञान-विज्ञानको भाषा हो अनि ज्ञान-विज्ञानमा प्रगतिको लागि अङ्ग्रेजीमा पारङ्गत हुन आवश्यक छ

2.अङ्ग्रेजी भाषा एक अन्तर्राष्ट्रीय भाषा हो अनि यो बिना अन्तर्राष्ट्रीय लेनदेन सम्भव छैन।

माथि दिइएको यस प्रकारको तर्क ज्ञान-विज्ञान,शिक्षा,भाषा अनि अन्तर्राष्ट्रीय स्थितिको बारेमा सत प्रतिशत अज्ञानताको प्रमाण हो।

2.**शिक्षा अनि मातृ भाषा**

सर्वप्रथम वर्तमान समयमा विकासको लागि सबैभन्दा महत्वपूर्ण क्षेत्र ज्ञान-विज्ञान अनि भाषाको सम्बन्धहरूको विषयमा अन्तर्राष्ट्रीय ज्ञान अनि अनुभवहरू माथि एक नजर लाउनु उचित होला।निम्न उक्ति संयुक्त राष्ट्र सङ्गको शिक्षा,विज्ञान अनि संस्कृतिको सङ्गठन(यूनेस्को)को पुस्तक "शिक्षामा स्थानीय भाषाहरूको प्रयोग "को हो

"यो स्वत:सिध्द छ कि नानीहरूको लागि शिक्षाको सर्वोत्तम माध्यम उनीहरूको मातृ भाषा हो।मनोवैज्ञानिक आधारमा मातृ भाषा सार्थक चिन्हहरूको यस्तो प्रणाली हो जुन प्रकटिकरण अनि बोधको लागि नानीहरूको दिमागमा स्वचालित रूपमा काम गर्दछ।सामाजिक आघारमा जुन जनसमूहको सदस्यहरूसँग उनीहरूको सम्बन्ध हुन्छ तिनीहरूसँग एकात्म हुनुको साधन हो मातृ भाषा,शैक्षिक आधारमा नानीहरू मातृ भाषाको माध्यमबाट एक अपरिचित माध्यमको अपेक्षा छिटो सिक्छन् ।"(यूनेस्को,1953:11)

यूनेस्कोको यो मत एकदमै विस्तृत अध्ययनको प्रतिफल थियो।यसै गरी यूनेस्कोले 1968 मा आफ्नो पुस्तकमा दोहोरायो:

शिक्षाको लागि "मातृभाषाको प्रयोग जतिसम्म सम्भव छ गर्नुपर्छ"(यूनेस्को, 1968: 691)।

अनि संयुक्त राष्ट्रको 2004 को विकास रिपोर्टमा यो अङ्कित छ:

"फिलिपिनमा दोभाषे शिक्षा नीतिका दुई भाषाहरू(टागालोग अनि अङ्ग्रेजी)मा पारङ्गत विध्यार्थी ती विध्यार्थीहरूलाई पछि पारिदिन्थे जो घरमा टागालोगमा कुरा गर्दैन थिए।''(पाना 61)

अनि निम्न पङ्ति ता खासगरी अङ्ग्रेजी भाषी देश अमेरिकाको बारेमा छ:

''अमेरिकामा जुन नवायो भाषी नानीहरूलाई प्राथामिक स्तरमा उनीहरूको प्रथम भाषा(नवायो) अनि उनीहरूको द्वितीय भाषा(अङ्ग्रेजी)दुवै भाषाहरूमा पढाइयो,ती नानीहरूले नवायो भाषी ती नानीहरूलाई पछि पारिदिए जसलाई केवल अङ्ग्रेजीमा पढाइयो।''(उही) (यस निबन्धमा 'द्वितीय भाषा''अनि 'विदेशी भाषा'' समानार्थक छ।)

भारतीय अङ्ग्रेजी भक्तहरूलाई यो निवेदन छ कि यो जान्न कष्ट गरून कि अमेरिका,क्यानाडा,न्युजिल्यान्ड अनि अस्ट्रेलिया जस्तो मुख्यतअङ्ग्रेजी भाषी देशहरूमा कति बढी संख्यामा स्कूलमा शिक्षाको माध्यम अङ्ग्रेजी छैन।

अगाढि दिन लागिएको उक्तिहरू यस विषयमा विश्वभरि भिन्न भिन्न स्थानहरूमा भएको अध्ययनहरूबाट लिइएको हो:

"यस प्रकार मोदिआनो(1968,1973)को म्याक्सीकोमा गरिएको खोज,सकतनब-काङ्गसको फिनल्यान्डमा गरिएको खोज अनि ती ल्याटिनी अमेरिकी अध्ययनहरू जसको सारांश गुदसिन्सको(1975)मा दिइएको छ ती सबैको नतिजा मलाई एक समान लाग्छ।माथिको अध्ययनहरूमा देखाइएको छ कि ती नानीहरूको ठूलो अनुपात जो आफ्नो शिक्षा स्थानीय भाषामा आरम्भ गर्छन्,आप्नो मातृभाषामा साक्षरताको विकास गर्छन् अनि विषय र दोस्रो भाषामा ती नानीहरू भन्दा राम्रो दझता हासिल गर्छन् जसलाई केवल दोस्रो भाषामा पढाइन्छ।''(TUCKER,1977:3)। (यहाँ दोस्रो भाषाको अर्थ विदेशी भाषा हो)।

निम्न उक्ति फिनल्यान्डबाट स्वीडेनतिर प्रवास गर्ने नानीहरू माथि भएको अध्ययनबाट लिइएको हो।यस अध्ययनमा यो पाइएको छ कि जुन फिनिस नानीहरूको मातृभाषामा दखल राम्रो थियो उनीहरूको शिक्षामा प्राप्तिहरू उत्कृष्ट थियो,भलै स्वीडेनमा शिक्षा स्वीडिस भाषामा दिइन्थ्यो।

“निरीक्षणबाट यो पत्ता लाग्यो कि फिनिस भाषामा दक्षताको गणितमा प्राप्त अङ्कसँग सोझो सम्बन्ध छ।स्वीडिसको तुलनामा फिनिस गणितमा प्राप्तिको लागि ज्यादा महत्वपूर्ण हुन्छभलै गणित स्वीडिसमा पढान्छ।यो परिणामले यस्तो दृष्टिकोणको समर्थन गर्छ कि गणितको सङ्कल्पानात्मक प्रक्रियाहरूको लागि मातृभाषाको अमूर्तिकर्ण स्तर महत्वपूर्ण छ।जीव विज्ञान,रसायन विज्ञान अनि भौतिक विज्ञानमा पनि सङ्कल्पनात्मक सोचको आवश्यकता हुन्छ।यी विषयहरूमा पनि मातृभाषामा राम्रो दखल भएको नानीहरू ती नानीहरू भन्दा उत्कृष्ट सफलता आर्जन गर्छन् जसको मातृभाषामा दखल राम्रो हुँदैन।(SKUTNABB-KANGAS अनि TOUKOMAA,1976)’’(PAULSTON,1977:94 मा उल्लेखित)

अमेरिकाको बारेमा एउटा अर्को कथन हेर्नुहोस्:

‘’यस्तै अमेरिकामा पनि विस्तारै यो घारणा विकसित हुँदैछ कि गैर अङ्ग्रेजी भाषी नागरिकहरूलाई अङ्ग्रेजी शिक्षा प्रणालीमा हुल्ने अनि उनीहरूको मातृभाषाको विकासतिर ध्यान नदिनाले परिणाम राम्रो निस्कदैन।‘’(TUCKER,1977:3)

घानामा भएको एक अनुसन्धानमा पाइयो कि “...घानामा केवल 5 प्रतिसत नानीहरू माध्यामिक शिक्षा अनि जायरमा केवल 30 प्रतिसत नानीहरू चौथो कक्ष मुस्किलले पार गर्दछन् ।अनुसन्धानकर्ता यसको कारण शिक्षाको माध्यमको भाषामा दक्षता आर्जन गर्न नसक्नु बताउछन्।‘’(TUCKER,1977:3)

‘’यो घारणा पनि गलत हो कि यदि विध्यार्थीलाई अङ्ग्रेजी आउदैन भने उनीहरू विज्ञान र गणित सिक्न पाउदैनन् किन कि विज्ञानको सङ्कल्प कुनै एक भाषा वा संस्कृतिसँग बाँधिएको छैन।अङ्ग्रेजी भाषा बिनै रूसी,जर्मन अनि फ्रान्सेली मानिसहरूले उच्चतम वैज्ञानिक खोजहरू गरे।आविष्कारहरू गरे।यसमा उनीहरूलाई गर्व छ। वर्ष 2003 मा गणित अनि वैज्ञानिक अध्ययनहरूको

रूझानमा शिर्ष स्थानमा रहने पाँच देश (सिङ्गापुर,कोरिया गणतन्त्र,हङकङ,चीन ताइपेई अनि जापन)यस्ता देशहरू हुन् जहाँ अङ्ग्रेजी प्रथम भाषाको रूपमा छैन।''(RICARDO AND NOLASCO,2009:6)

यसरी नै नर्वेको ग्लोबल मोनेटेरिङ रिपोर्ट(BENSON,2005)मा उल्लेख गरिएको छ :

''योरूबा माध्यम प्राथमिक शिक्षा प्रोजेक्ट(FOFUNWA ET AL,1975;AKINNASO,1993; अझ सन्दर्भको लागि ADEGPIYA,2003 हेर्नुहोस्) ले सिध्द गर्यो कि मातृभाषा माध्यममा पुरा छ वर्षको पढाई अनि द्वितीय भाषा अङ्ग्रेजीलाई एक विषयको रूपमा पढाउनु केवल सम्भव मात्रा होइन तर सम्पूर्ण पढाई अङ्ग्रेजी माध्यममा गराएको भन्दा असल परिणाम अगाढि आयो।''

''हालसालैको अध्ययनले पनि यही प्रमाणित गर्छ कि मातृभाषा आधारित दुई भाषे शिक्षाको सकारात्मक पक्षलाई अझ बल मिलेको छ।''(BENSON,2005)(मातृभाषा आधारित दुई भाषे शिक्षाको अर्थ यो हो कि मातृभाषा माध्यममा शिक्षा होस् अनि विदेशी/दोस्रो भाषालाई एक विषयको रूपमा पढाइयोस्)।

यसरी हामी देख्छौं कि सारा विश्वमा घरिघरि यो प्रमाणित भइसकेको छ कि शिक्षामा जति सफलता मातृभाषा माध्यमले प्राप्त हुन्छ त्यति सफलता विदेशी भाषा माध्यमले हुँदैन।शिक्षाको सफलता केवल मातृभाषा माध्यमले नै सम्भव छ।यसो भन्नु अनुचित नहोला।निम्न कथनले यो कुरालाई अझ पुष्टि गर्दछ।

''नानीहरू आफ्नो भाषामा सजिलै कुरा गर्न सक्छन्,किन कि उनीहरूलाई गल्ती गर्ने डर रहदैन।मातृभाषा आधारित शिक्षामा बिध्यार्थीहरू सिक्ने प्रक्रियामा बढो उत्सुकताले भाग लिन्छन् किन कि जे उनीहरूलाई बताइन्छ अनि जे सोधिएको हुन्छ त्यसलाई तिनीहरू बुझिरहेका हुन्छन्,कल्पनाहरूको सृजना अनि यथार्थको विवरणको लागि,आफ्नो विचार प्रकट गर्नको लागि अनि जुन

कल्पना उनीहरूको दिमागको हिस्सा हो त्यसमा नयाँ कल्पना सामेल गर्नको लागि उनीहरू मातृभाषाको तुरन्त प्रयोग गर्न सक्छन्।मातृभाषा आधारित शिक्षा शिक्षकहरूको शसक्तिकरणको लागि पनि उत्तिकै फलप्रद छ।जब शिक्षक स्थानिय भाषामा द्वितीय भाषाभन्दा धेर पारङ्गत हुन्छन् यस्तो स्थितिमा विध्यार्थी आफूलाई असल रूपमा प्रकट गर्न सक्छन् अनि शिक्षक सहजै यो जान्न सक्छन् कि विध्यार्थीले के के सिकी सके र के सिकाउन बाकी छ अनि कहाँ धेर सहायताको आवश्यकता छ।मातृभाषा जनसमूहको सामुहिक ज्ञानलाई स्कूल प्रणालीसँग जोढ्नको लागि पनि आघार तयार गर्दछ।स्थानीय रचनाकारहरू,सांस्कृतिक समुह अनि अन्य प्रासङ्गिक एकाइसँग तादम्य मिलाएर गुणस्तरीय तथा अर्थपूर्ण शिक्षण सामाग्री बनाउन पनि मातृभाषा माध्यमद्वारा सम्भव हुन्छ।स्कूलको भाषा अनि समूहको भाषा एउटै भएपछि अभिभावक पनि विध्यार्थीहरूको शिक्षामा सक्रिय रूपले भाग लिन सक्छन् यसप्रकार मातृभाषा माध्यमले अभिभावकलाई पनि सशक्तिकरण कराउदछ जुन द्वितीय माध्यमले गर्न सक्दैन।''(RICARDO AND NOLASO(2009))

भाषाविद् अनि शिक्षाविद्हरू यो पनि तर्क राख्छन् कि यदि नानीहरूको शिक्षा मातृभाषामा छैन भने उनीहरू आफ्नो धेरै साल नयाँ भाषा सिक्नमा खर्च गर्छन् किन कि ''यस्तो स्थितिमा विध्यार्थी अनि शिक्षकको ध्यान भाषा सिक्नमा नै एकाग्र रहन्छ अपितु गणित,विज्ञान र साक्षरतामा ध्यान कम जान्छ।''(RICARDO AND NOLASO,2009:11)

माथि हामीले पायौ कि विश्वभरिको खोज तथा विशेषज्ञहरू पक्का प्रमाण अगाढि राख्छन् कि शिक्षाको सफलता केवल मातृभाषाले नै सम्भव छ।हाम्रो देश भारतमा तर शिक्षा अनि भाषा नीतिको नीति बनाउनेहरु आँखामा पट्टी बाधेर कानमा अङ्ग्रेजी रूईको ठूल्ठूलो डल्ला हालेर अङ्ग्रेजी-अङ्ग्रेजी कराइरहेका छन् ।यसरी देशको भाषा,शिक्षा अनि संस्कृतिलाई बर्बादीको पटरीमा ल्याएर

उभ्याइदिएका छन् ।यस लेखको उद्देश्य यो अज्ञानतालाई हटाउनु अनि ती रूढ्को डल्लालाई निकाल्नुको लागि एक विनम्र प्रयास मात्र हो।

अन्तर्राष्ट्रीय खोज अनि विशेषज्ञहरूको जुन निष्कर्ष तल दिइएको छ यसले यो अज्ञानतालाई मेटाउन अझ सहायता पुग्छ भन्ने विश्वास मलाई छ।निम्न उक्तिहरूले यो दर्साउछ कि मातृभाषा माध्यम केवल शिक्षाको सफलताको लागि मात्र होइन तर विदेशी भाषा सिक्नमा पनि धैरै सहायक सिध्द हुन्छ।

3.विदेशी भाषाको पढाई अनि मातृभाषा माध्यम बनाम विदेशी भाषा माध्यम

यूनिस्कोको भनाईबाट नै आरम्भ गर्नु उचित होला

3.1.”मातृभाषामा शिक्षा अनि विदेशी भाषाको पढाईःतीन अन्धविश्वासहरूको खण्डनः

भाषा अनि शिक्षाको बारेमा हाम्रो मार्गमा ठूलो अढचन भनेको नै केही अन्धविश्वासहरू हुन् ।ती अन्धविश्वासलाई निर्मूल पार्नु अत्यन्त आवश्यक छ।पहिलो अन्धविश्वास यो छ कि विदेशी भाषा सिक्नलाई सहज तरिका यसलाई शिक्षाको माध्यमको रूपमा प्रयोग गर्नु(**खासगरी अन्य भाषालाई एक विषयको रूपमा पढ्नु धेर सार्थक साबित हुन्छ)**।दोस्रो अन्धविश्वास यो छ कि विदेशी भाषा सिक्नलाई जति सक्दो चाढै सुरू गर्नु(**चाढै सुरू गर्नाले बोली ता राम्रो हुन सक्छ तर लाभ भने ती विध्यार्थीले उठाउन सक्छन् जसलाई प्रथम भाषामा महारत हासिल छ**)।तेस्रो अन्धविश्वास यो छ कि मातृभाषा विदेशी भाषा शिक्षणको मार्गमा बाधा पुराउछ(**मातृभाषामा राम्रो ज्ञान हुनाले विदेशीभाषा पनि राम्रो सिक्न सकिन्छ**)।अत: स्पष्ट छ यो केवल अन्धविश्वास हो यथार्थ होइन। फेरि पनि नीति बनाउनेहरू यो कुरालाई अगवाई गर्छन् कि प्रभुतात्मक भाषा कसरी सिक्ने।‘’(यूनिस्को,2008:12)

माथिको कथन जुन अध्ययनबाट लिइएको हो त्यो महादेशहरूको ती बाह्र देशबाट लिइएको हो जसमा भारत पनि सामेल छ।

यस्तै एक अध्ययन फिनल्यान्डबाट स्वीडेन जाने नानीहरूमाथि आधारित छ।यस अध्ययनमा पाइयो कि “फिनल्यान्डमा धेरै वर्ष स्कूल गएकोले जति कुनै विध्यार्थीलाई फिनिस बेसी आउथ्यो त्यति नै राम्रो उसले स्वीडिस पनि सिक्थ्यो।एकै आमा बाबाको नानीहरूको भाषाको क्षमता निरीक्षण गर्दा पत्तो पाइयो कि जो नानीहरू 10 सालको औसत उमेरमा फिनल्यान्डबाट स्वीडेन आए ती नानीहरूले फिनिसको स्तरलाई पनि कायम राखे अनि स्वीडिस भाषामा पनि स्वीडेनका नानीहरूको जस्तै स्तर आर्जन गरे।जो नानीहरू 6 सालको उमेरमा स्वीडेन आए वा जो स्वीडेनमा नै जन्मिए तिनीहरूको परिणाम राम्रो थिएन।यस्ता नानीहरूको स्वीडिस भाषामा विकास 12 सालको उमेरमा रोकिन्छ किन कि स्पष्ट छ उनीहरूको मातृभाषाको घढेरी बलियो हुदैन’’(PAULSTON,1977:92-93)

अत:यो स्पष्ट छ कि विदेशी भाषा पनि मातृभाषामा पढ्नाले विदेशी भाषामा पढेको भन्दा अझ राम्रो सिक्न सकिन्छ।यस्तो किन हुन्छ यो निम्न कथनले स्पष्ट हुन्छ

“बुजकम(BUTZKAMM)को आग्रह छ कि विदेशी भाषा सिक्न अनि सिकाउनमा मातृभाषाको योगदानलाई पुन:परिभाषित गर्ने आवश्यकता छ।नानीहरू जब ठूलो हुँदै जान्छन्

1 उनीहरू यथार्थलाई सङ्कल्पित गर्न सिकिसकेका हुन्छन् अनि भाषाको प्रतिकात्मक कार्यमा उनीहरूको पुरा पकढ भइसकेको हुन्छ।

2 उनीहरू विचारहरू आदनप्रदान गर्न सिकिसकेका हुन्छन् ।

3 उनीहरू आफ्नो भाषामा बोल्न अनि भाषाको प्रयोग गर्न सिकिसकेका हुन्छन् ।

4 उनीहरूले व्याकरणको बोध सहज रूपमा प्राप्त गरिसकेका हुन्छन् अनि भाषाको अनेक सुक्ष्म रूप तिनीहरूलाई ज्ञात भइसकेको हुन्छ।

5 उनीहरूले पढ्ने र लेख्ने सिप पनि सिकिसकेका हुन्छन् ।मातृभाषा यसै कारण विदेशी भाषा सिक्नको लागि ठूलो पुञ्जी साबित हुन्छ।मातृभाषाबाट विदेशी भाषा ग्रहण गर्नलाई सहायक प्रणाली प्राप्त हुन्छ अनि यसभन्दा ठूलो कुरो यसमा शिक्षण सम्भव हुन्छ।'

"सफल विध्यार्थी मातृभाषाद्वारा प्राप्त भाषाको सिप अनि यथार्थ ज्ञानको ठूलो भण्डारलाई आधार बनाउछन् ।मुख्यत:उनीहरूको यथार्थलाई नयाँ भाषामा सङ्कल्पित गर्ने आवश्यकता रहदैन।उनीहरू प्रथम भाषा ग्रहण गरिसकेका हुन्छन् अनि संवादको सिप र व्याकरणिक ज्ञान पनि प्राप्त गरिसकेका हुन्छन् ।उदाहरणार्थ,साधरण वाक्यमा विनती,इच्छा वा चेताउनीको भाव प्रकट गरिँदैन यी भावहरू साघरण वाक्यमा पनि लुकेको हुन सक्छन् अनि प्रथम भाषाको बाटो उज्यालो पार्ने शक्ति यस तथ्यमा आधारित हुँदैन कि दुवै भाषामा व्याकरणिक समानता होस् ।यो यस कारणले हुन्छ कि सबै भाषाहरू अधिकार,विनती,निषेध,सर्त,आवश्यक्ता जस्ता अमूर्त भावहरूलाई प्रकट गर्ने विधि विकसित गरिसकेका हुन्छन् ।एक भाषाको व्याकरण दोस्रो भाषाको व्याकरणको दैलो खोल्नमा यसकारण पर्याप्त हुन्छ किन कि सबै भाषाको सङ्कल्पनात्मक आधार एकै हुन्छ।गहन अर्थमा हामी भाषा एकैपल्ट सिक्छौं।''(http://en.wikipedia.org/wiki/wolfgangButzkamm)

अहिलेसम्म गरिएको चर्चाले भारतीय नीतिकारहरूको आँखामा रहेको अङ्ग्रेजी पट्टी र कानमा रहेको अङ्ग्रेजी रूइको डल्ला हटाउन काफी हुनु पर्ने हो तरैपनि एक नजर हेर्नपर्छ कि बाकी विश्वमा व्यवहार के हुदैछ।यथार्थ यो छ कि जहाँ पनि अङ्ग्रेजी विदेशी भाषा रहेको छ अनि यसको प्रयोग शिक्षाको माध्यमको

रूपमा हुँदै आएको छ त्यहाँ या त खतम भइकेको छ या त दिनोदिन कम्ति हुँदै गइरहेको छ।यसलाई प्रमाण गर्नलाई केही उदाहरण नै काफी छ।

युगान्डाले 2007 मा तय गरेको थियो कि प्राथामिक शिक्षाको पहिलो तीन साल शिक्षाको माध्यम मातृभाषा होस् अनिअङ्ग्रेजी भाषा एक विषयको रूपमा पढाइयोस् ।यसबाट उनीहरूलाई सफलता पनि प्राप्त भयो।2008 मा गरिएको नीरिक्षणमा पाइयो कि यसो गर्दा साक्षरतामा सुधार भएको छ।

यो ध्यान दिन योग्य छ कि युगान्डामा 52 भाषा समुह छ।उपरोक्त परिवर्तन यस विचारमा आधारित छ कि यदि विध्यार्थीहरूको मातृभाषामा जग बलियो बनाइएको छ भने उनीहरू विदेशी भाषा धेरै सजिलोसँगले सिक्छन् ।नयाँ नीति आउन भन्दा अघि युगान्डामा स्कूली शिक्षा सुरूदेखि नै अङ्ग्रेजीमा हुने गर्थ्यो।(माथिको तथ्यको लागि हेर्नुहोस

RICHARDM.KAVUMA,GUARDIAN.CO.UK,FRIDAY,22MAY,2009)

मलेसियाले 2009 मा तय गरेको थियो कि गणित र विज्ञान राष्ट्रीय स्कूलहरूमा भाषा मलेसियामा अनि स्थानीय स्कूलहरूमा चिनी र तमिलमा पढाइयोस् (THE FLACCID MIND,THURSDAY,JULY 9,2009,www)

भारतीय नीति निर्माताहरूको अज्ञानतामाथि यो भन्दा ठूलो टिप्पणी के हुन सक्छ कि मलेसिया ता तमिल भाषीहरूको लागि तमिलमा विज्ञान पढाउनु ठिक सम्झिन्छ तर भारतमा यो एक अपराध जत्तिकै छ।पञ्जाबीमा एक उखान छ ‘ज्ञान बिना ता कुवाँ पनि खाली हुन्छ‘।कुवाँको कुरा एकपट्टि तर भारतीय देशी अङ्ग्रेजहरूको भेजा निश्चय खाली भइसकेको छ।जेहोस् अझ अरू उदाहरण निम्न प्रकारको छ:

‘’पछिल्लो केही वर्षहरूमा न्यूजिल्यान्ड अनि ईङ्गल्यान्डले आफ्नो देशका अल्पसङ्ख्यकहरूको भाषामाथि ज्यादा ध्यान दिइरहेको छ।माओरी भाषा अनि

संस्कृतिको बारेमा न्यजिल्यान्डको निकट इतिहासलाई एस मेले आशावादी दृष्टिकोणले अङ्कित गरेका छन्......”नयाँ माओरी माध्यमका प्राथामिक स्कूलहरूको मूल्याङ्कन दर्साउछ कि ती नानीहरूको शैक्षिक विकास मूलघाराको नानीहरूको बराबर छ अझै यसमा तिनीहरूलाई दोभाषे हुनको फायदा पनि छ।हङ्कङमा पुन्तोघुआ भाषाको प्रयोग दिनोदिन बढिरहेको छ।मलेसियाले पनि भाषा मलेसियालाई राज भाषा अनि स्कूल र विश्वविधालयहरूमा शिक्षाको माध्यम बनाइदिएको छ।(S.KAUR GILL,PP.135-152)।“(AMMON,2009)

अत:यो स्पष्ट छ कि सबै पूर्व अङ्ग्रेजी सङ्क्रमित राष्ट्र यसलाई अलविदा गरिसकेका छन्।यसको कारण यो हो कि कुनै पनि देश भारतीयहरू जस्तै अज्ञानताको साथी बनिरहन चाहादैनन् ।

एक सोच्ने विषय छ कि यस्तो किन हुँदैछ।यसको असल कारण आधुनिक अङ्ग्रेजी वर्णवाद हो जो अङ्ग्रेजी भाषालाई हतियार बनाएर लाभ उठाउन चाहान्छ।यसैले ती वैचारिक आघारहरूलाई मेटाउन जरूरी छ जसको यो अङ्ग्रेजी-मनुवाद सहारा लिइदछ।ती आधार केही अन्धविश्वासहरू हुन् जसको राम्रो वर्णन स्टकहोम यूनिभर्सिटीको 2005 मा जारी रिपोर्टमा पाइन्छ।(हेर्नुहोस् BENSON,2005)

3.2 **भाषाको सन्दर्भमा केही अन्य झुटो धारणाहरू**

3.2.1 “ **एक राष्ट्र एक भाषा अन्धविश्वास**: “एक राष्ट्र एक भाषा जस्तो उपनिवेसी सोचले जसले कुनै राष्ट्र-राज्यमा एक साझा भाषा हुनपर्छ भन्ने तर्क राख्छ यसले विश्वका धैरै ठाउँका नीतिकारहरूलाई प्रभावित गरेको पाइन्छ।तर न त एक निष्पक्ष विदेशी भाषा थोप्नाले कहि स्थिरता आएको छ न ता सोमालिया,बरून्दी,खान्डा जस्ता एक भाषी देशमा स्थिरता आएको छ।वास्तवमा बङ्गलादेश,पाकिस्तान,मैनमार अनि श्रिलङ्का जस्तो देशहरूमा जातिगत अनि

भाषागत बिभिन्नतालाई स्वीकार गर्न असफल रहेकोले नै त्याहाँ अस्थिरता बनिरहेको छ (QUANE,2003)"।(BENSON,2005)

3.2.2 " यो अन्धविश्वास कि स्थानिय भाषाहरू आधुनिक सङ्कल्पहरूको सञ्चार गर्न असमर्थ छ "अन्य भाषाहरूको तुल्नामा यूरोपीय भाषाहरूको जन्मजात साम्रर्थ्य एकअर्काको उपनिवेसी सङ्कल्प हो।तर विश्वका हरएक भाषा आफ्नो वक्ताहरूको विचार प्रकट गर्नमा सामर्थ छ अनि चाहिएको खण्डमा नयाँ तक्निकी शब्दवाली र संरचना विकसित गर्न सक्छ।यसको प्रमाण एकपल्ट लेओपोलज सेन्घरले आईन्सटाइनको सापेक्षताको सिध्दान्तलाई सेनेगलको एक भाषा बोलोफमा अनुवाद गरेर दिइएका छन् ।असल फरक के हो भने बौदिकता र विकासलाई प्रचार प्रकासन गर्नलाई ऐतिहासिक रूपमा एक भाषाको चुनाउ गरिएको हो।(ALXANDU,2003)।"(BENSON,2005)

माथिको कथनले यो स्पष्ट पार्छ कि हर भाषामा यो सामर्थ हुन्छ कि कुनै पनि सङ्कल्पलाई प्रकट गर्न सक्छ।यध्दपि यस विषयमा धेर अज्ञानताको प्रसार भएकोले यसको विस्तृत विवरण दिन पनि आवश्यक छ।

वाक्यको संरचनाको आधारमा यो भन्न सकिँदैन कि कुनै भाषा बेसी समर्थ छ अनि कुनै कम्ति।प्रत्येक भाषाको वाक्यको संरचना केही फरकको साथ एउटै हुन्छ।कुनै दुई भाषाहरूको व्याकरणको केही पाना पढ्दा यो स्पष्ट भइहाल्छ।जुन भाषाको व्याकरण लेखिएको छैन ती भाषाको पनि वाक्यको संरचना त्यस्तै हुन्छ जस्तो लिखित व्याकरण भएको भाषाको हुन्छ।समस्या खढा गर्ने कुरा शब्दवालीको हो।अक्सर सुनिन्छ कि हाम्रो भाषामा विज्ञान र तक्निकी विषयको शिक्षाको लागि शब्द नै छैन।तर यो दृष्टिकोण सतप्रतिसत अज्ञानताको प्रतिक हो।

असलमा प्रत्येक भाषाको सामर्थ समान हुन्छ किन कि प्रत्येक भाषाको सम्पूर्ण शब्दवाली कुनै मूल तत्वबाट सृजित हुन्छ अनि यस मूल तत्वको

प्रसङ्गले भाषाहरूमा कुनै अन्तर हुँदैन।उदाहरणको लागि अङ्ग्रेजीको निम्न शब्दहरूलाई हेर्न सकिन्छः

1. **Haem**. A prefix signifying blood.
2. **Haemacyte**.A blood cell.
3. **Haemagogue**.Medicine that promotes the catamenial and haemorrhoidal discharges.
4. **Haemal**.Pertaining to the blood.
5. **Haemalopia**.An effusion of the blood into the globe of the eye,bloodshot eye.
6. **Haemngiectasis**.Dilatation of a blood vessel.
7. **Haemangioma**.A malformation of a blood vessels which may occur in any part of the body.
8. **Haemarthrosis**.The presence of blood in a joint cavity.
9. **Haematemesis**.The vomiting of blood.
10. **Haematin**.An iron-containing constituent of haemoglobin.
11. **Haematinic**.An agent improving the blood quality.
12. **Haematinuria**.The presence of haematin in the urine.
13. **Haematocele**.A swelling field with blood;haematoma.
14. **Haematocolpos**.Retention of the menses due to a congenital obstruction of vagina.
15. **Haematogenesis**.The development of the blood.
16. **Haematoid**.Having the nature or appearance of blood.
17. **Haematology**.The science dealing with the formation,composition,functions and diseases of the blood.
18. **Haematolysis**.Destruction of blood cells and liberation of haemoglobin.
19. **Haematoma**.The blood tumour;H,Auris,the blood tumour of the external.''(RAWAT,1985 बाट साभार)

हेर्दा यो लाग्छ कि नेपाली भाषामा माथि दिइएका अङ्ग्रेजी शब्दको समानान्तर शब्द छैन।तर यथार्थ यो हो कि यी सारा शब्दहरू एउटै धातु “Haem”(रक्त)सँग भिन्नभिन्न उपसर्ग लगाएर बनाइएको छ।तल दिइएको

यसको नेपाली समानार्थक स्वयं बताउछ कि कसरी केही छनमा यसको नेपाली समानान्तर प्राप्त हुन्छ

1. Heam -रक्त
2. Harmacyte -रक्त-कोशिका
3. Haemagogue -रक्त-प्रेरक
4. Haemal -रक्तीय
5. Haemalopia -रक्तीय-नेत्र
6. Haemngiectasis -रक्तवाहिनी-पासार
7. Haemngioma -रक्त-मस्सा
8. Haemarthrosis -रक्तजोढ-विकार
9. Haematemesis -रक्त-वामन
10. Haematin -लौहरक्तीय
11. Haematinic -रक्तवर्धक
12. Haematinuria -रक्तमूत्र
13. Haematocele -रक्त-ग्रन्थि
14. Haematocolpos -रक्त-मासधर्मरोध
15. Haematogenesis -रक्त-उत्पादन
16. Haematoid -रक्तरूप
17. Haematology -रक्त-विज्ञान
18. Haematolysis -रक्त-ह्रास
19. Haematoma -रक्तग्रन्थि।

अत:यो भन्नु कि हाम्रो भाषामा शब्द प्राप्त छैन कसैको भाषिक अज्ञानताको राम्रो प्रमाण हुन सक्छ।

माथि दिइएको अङ्ग्रेजी शब्दले ज्ञान विज्ञान र अङ्ग्रेजीको बारेमा अर्को एउटा महत्वपूर्ण तथ्य अघि ल्याउछ त्यो के भने यी शब्दहरू एउटै पनि अङ्ग्रेजी भाषाको होइन।यी सबै शब्दहरू ल्याटिनबाट उठाइएको हो।यसकारण यो मान्नु कि यदि अङ्ग्रेजी भाषा आउछ भने ज्ञान विज्ञानको शब्दवाली पनि आउछ भन्नु अति मूर्खताको उदाहरण हो किन कि अङग्रेजी भाषामा ज्ञान विज्ञानको अधिक्तर शब्दवाली ल्याटिन,ग्रीकबाट आएको छ अङ्ग्रेजीको होइन।

एउटा अर्को धारणा जसले गर्दा अङ्ग्रेजी सङ्क्रमणको कारण बनेको छ त्यो के भने अङ्ग्रेजीको जानकारीले तपाईको सम्मुख विश्वभरिको दैलो खुलिन्छ।यसकारण विश्वभरि यस सन्दर्भमा के हुँदैछ त्यो जान्न पनि आवश्यक छ।

4.**वर्तमान अन्तर्राष्ट्रीय भाषा रूझान:**

वर्तमान समयमा विश्वमा दुई प्रकारका भाषा रूझान देख्न पाइन्छ **एक अङ्ग्रेजी भाषाको घट्दै गरेको वर्चस्व** र **दोस्रो गैर-अङ्ग्रेजी भाषाको हर क्षेत्रमा बढ्दै गरेको महत्व**। हामीले अघि पनि हेरिसक्यौं कि जुन गैर-अङ्ग्रेजी भाषी देशमा पनि (महान भारत अनि यसको पुरानो भाइ र वर्तमान भौगोलिक अनि मानसिक छिमेकी पाकिस्तानलाई छोढेर)शिक्षा अङ्ग्रेजीमा दिइन्थ्यो त्यहाँ या ता खतम भइसक्यो या ता दिनोदिन अङग्रेजी भाषा शिक्षाको माध्यमको रूपमा कम हुँदै आइरहेको छ।अन्य क्षेत्रमा पनि यस्तै हुँदै आइरहेको छ।

2000 को छेउछाउ इन्टरनेटमा 80 प्रतिसतभन्दा धेर जानकारी अङ्ग्रेजी भाषामा प्राप्त हुन्थ्यो।अहिले यो प्रतिसत 40 भन्दा पनि कम्ति छ अनि अहिले इन्टरनेटमा सैकढौ भाषामा जानकारी उपलब्ध छ।

भारतको कुरा गर्दा पनि माइक्रोसफ्ट कम्पनीको अनुसार भारतको 95 प्रतिसत व्यापार गैर-अङ्ग्रेजी भाषाको माध्यमबाट हुँदछ अनि केवल 5 प्रतिसत व्यापार अङ्ग्रेजी माध्यमबाट हुन्छ।

विश्वमा अङ्ग्रेजीको यस्तो हाल भइसकेको छ कि यदि तपाईलाई अङ्ग्रेजी मात्रा आउछ तर अन्य कुनै भाषा आउदैन भने कम्पनीहरू तपाईलाई सबैभन्दा अन्तमा नोकरीको मौका दिन्छ।तलका कथनहरू यस कुराका प्रमाण हुन् कि विश्वमा भाषाको दिशा कता जादैछ:

“आजका कामकारीहरूलाई अङ्ग्रेजीको अतिरिक्त अन्य भाषामा पनि बोलेर र लेखेर सञ्चार गर्न सक्ने सामर्थको आवश्यकता छ।‘(STEPHANIE BELL ROSE,THEGOLDMAN SACHS FOUNDATION,VISHAKHA DESAI,THE ASIA SOCIETY,WWW बाट उद्‌घृत)

केहि दिन अघि इङ्गल्यान्डमा एउटा रिपोर्ट छापिएको छ कि यूरोपको ब्याङ्क इङ्गल्यान्डको नागरिकहरूलाई यस कारण नोकरी दिइरहेका छैनन् कि तिनीहरू अङ्ग्रेजीको अतिरिक्त अन्य भाषा जान्दैनन्।यसरी नै इङ्गल्यान्डको एक व्यापारिक पत्रिकामा खबर छापिएको छ कि अङ्ग्रेजीको अतिरिक्त अन्य भाषा नजान्नले इङ्गल्यान्डमा 48 विलियन पाउन्डको घाटा भइरहेको छ।

“ जसो जसो दोस्रो देश विदेशी भाषालाई उत्साहित गर्नको लागि वित्तिय अनि नीतिगत कदम उठाइरहेका छन्,विशेषज्ञहरूको विचार छ कि अमेरिकी विध्यार्थी यसमा पछि पर्दैछन् अनि विश्वीय मन्दीमा अमेरिका नोकसान उठाउन सक्छ।“(ASIA SOCIETY NEWS,2ND APRIL,2009,WWW)

“अङेग्रेजी भाषाले जुन महत्व 20 औ शताब्दीको अन्ततिर पाएको थियो 21औ शताब्दीमा यस्तो महत्व कुनै एक भाषाले पाउन सक्दैन।अङेग्रेजी र सूचना तक्निकीको सम्बन्ध अब अल्प समयको हुन सक्छ।जस्तो पहिला सर्वप्रथम अङ्ग्रेजी भाषीले उत्कृष्ट नयाँ तक्निकीको लाभ उठाउथे भने अब स्थिति यस्तो छैन अनि यो अब सत्य पनि होइन।“(DAVID GRADDOL,2000(1997)

पुरा विश्वमा सबै विकसित देशहरूको लगभग सबै स्कूलहरूमा मातृभाषा बाहेक दोस्रो भाषामा पनि शिक्षा दिने प्रयत्न गरिँदैछ,यो दोस्रो भाषा केवल अङ्ग्रेजी होइन।

अस्ट्रेलियाले ''एसियाई अध्ययन पाठ्यक्रम"" प्रोग्राममा तय गरेको छ कि हर स्कूलमा एक एसियाई भाषा पढ्न अनिवार्य हुनेछ।(PHILLIP COOREY,THE SYDNEY MORNING HARALD,OCTOBER 29,2012)

यहाँसम्म कि अमेरिकामा चिनी भाषा माध्यममा शिक्षा दिने स्कूलहरू खोलिदैछ जसमा 90 प्रतिसतभन्दा बेसी विध्यार्थी गैर-चिनी भाषीहरू छन् (हुन ता यो पनि गलत हो तर यसले यो दर्साउछ कि विश्वमा चिनी भाषाको दबदबा कसरी बढ्दै गइरहेको छ।)अमेरिकामा चिनी भाषा सिक्नेहरूको सङ्ख्या 2007 मा 2000 को भन्दा 10 गुणा बेसी भइसकेको थियो।(USA TODAY,20TH NOVEMBER,2007)

अमेरिकामा ता आमा बाबा गैर-अङ्ग्रेजी भाषा सिक्नमा लागिरहेका छन् ता कि आफ्नो नानीहरूलाई दोस्रो भाषा सिक्नमा मदत गर्न सकुन् (EDUCATION UPDATE,15 MARCH 2013)

"विश्व अर्थव्यवस्थामा चीनको बढ्दो प्रभावलाई स्वीकार गर्दै,पनामा सबै स्कूलहरूमा चिनी भाषाको शिक्षण अनिवार्य बनाउनमा लम्किरहेको छ।"(BBC NEWS(WWW)6TH DECEMBER,2007)

यहाँसम्म कि मुख्यरूपले अङ्ग्रेजी भाषी देशहरूमा पनि गैर-अङ्ग्रेजी भाषीहरू अङ्ग्रेजीलाई त्याकिरहेका छन् ।अमेरिकामा 1990 मा 3 करोढ 18 लाख मानिसहरूले यो दर्ता गराएका थिए कि उनीहरू घरमा अङ्ग्रेजी बोल्दैनन् 2000 को जनगणनामा यो सङ्ख्या बढेर 4 करोढ 70 लाख भएको थियो।यो बढोत्तरी ती सम्बन्धित भाषीहरूको जनसङ्ख्याको बढोत्तरी दर भन्दा पनि धेर हो।उक्त वर्षहरूमा सपेनी भाषा दर्ता गराउनेहरूको सङ्ख्यामा 60 प्रतिसतको बढोत्तरी भएको छ।1980 देखि 2011 सम्ममा अमेरिकामा गैर-अङ्ग्रेजी भाषा बोल्नेहरूको

सङ्ख्या 140 प्रतिसत बढेको छ।यो बढोत्तरी जनसङ्ख्याको बढोत्तरी भन्दा धेरै गुणा बेसी हो।

पूर्व अङ्ग्रेजी उपनिवेसित राष्ट्रहरूमा कसरी अङ्ग्रेजी भाषा सञ्चार तन्त्रबाट पनि बाहिर हुँदैछ त्यसको एउटा राम्रो उदाहरण अर्जन्टिनाको यो आकढाले दिन्छ: 1983 मा अर्जन्टिनाको सञ्चार तन्त्र(MEDIA)को 49 प्रतिसत देश बाहिरको थियो जो 1996 मा घटेर 22 प्रतिसत मात्रा रहेको छ।

अत:कुनै सन्देह छैन कि जुन क्षेत्रमा पहिला अङ्ग्रेजीको वर्चस्व थियो अहिले ती क्षेत्रमा अङ्ग्रेजी दिनोदिन कम हुँदै गइरहेको छ।

यस कुरामा पनि ध्यान दिन अत्यन्त जरूरी छ कि अङ्ग्रेजी भाषाको कारणले हाम्रो शैक्षिक,आर्थिक,व्यापारिक तथा भाषागत हानी कति भइरहेको छ।

5. **अङ्ग्रेजी भाषामा टेक राख्नुको केही अन्य गम्भीर हानी**

आज विश्वको लगभग सबै देशहरू आवश्यकता अनुसार दोस्रो देशको भाषाहरू सिक्नमा तल्लिन छन् केवल हामी मात्रा अङ्ग्रेजीको समाधि लगाएर बसेका छौँ।हामी अङ्ग्रेजीको अतिरिक्त कुनै पनि विदेशी भाषा सिक्नेतर्फ ध्यान दिइरहेको छैनौ जसले गर्दा धेरै व्यापारिक र आर्थिक हानी भइरहेको छ।यदि हामीले दोस्रो देशहरूको भाषा सिकेनौ भने आउदो केही समयमा नै हामी अलगथलक हुनेछौँआज हाम्रो लागि अङग्रेजी भाषाभन्दा धेर महत्वपूर्ण भाषा चिनी र स्पेनी भाषाहरू हुन्तार हामी अङ्ग्रेजीको लहैलहैमा भविष्य ता टाढो वर्तमानलाई पनि हेर्न सकिरहेका छैनौ।आज विश्वमा जति पनि गैर-अङ्ग्रेजी भाषी देशहरू छन् ती देशहरू आफ्नो देशबाट अङ्ग्रेजी भाषाको प्रभावलाई समाप्त गर्नको लागि लागिपरेका छन् ।हामी भने आफ्नो सारा शिक्षा,संस्कृति,सञ्चार अङ्ग्रेजी भाषालाई सुम्पिरहेका छौं।यसबाट हामीलाई कति फाइदा हुँदैछ त्यो बुझ्नको लागि भारतको विश्व व्यापारमा लगातार कम्ति हुँदै गइरहेको हिस्साको जाँच गरे काफी हुनेछ।

अङ्ग्रेजी भाषामा शिक्षा लिएर हामीलाई कति फाइदा हुँदैछ त्यो बुझ्नलाई हाम्रो उच्च शिक्षाको अवस्था हेरे हुन्छ।भारतमा 150 साल अघिदेखी उच्च शिक्षाको स्तरमा विज्ञानको पढाई अङ्ग्रेजी भाषामा भइरहेको छ।यध्दपि हाम्रो एउटै पनि विश्वविधालय विश्वको 200 श्रेष्ठ विश्वविधालयको गन्तीमा आउदैन।जापान,चीन,कोरिया,रूस जस्ता देशहरू आफ्नो सारा शिक्षा आफ्नो भाषामा दिइरहेका छन् फलस्वरूप उनीहरूको विश्वविधालयको स्तर हाम्रोभन्दा कैयौ गुणा राम्रो छ।हाम्रो शिक्षाको घटिया स्तरको मूलकारण नै हम्रो शिक्षा अङ्ग्रेजी भाषामा हुनु हो।

2012 मा विज्ञानको स्कूल स्तरको शिक्षामा पहिलो 50 स्थान हासिल गर्ने देशहरूमा अङ्ग्रेजीमा शिक्षा दिने देशहरूको स्थान तेस्रो(सिङ्गापुर), दसौ(कनडा),चौदऔ(आयरल्यान्ड),सोह्लऔ(अस्ट्रेलिया),अठारऔ(न्यूजिल्यान्ड) अनि अठ्ठाईसऔ(अमेरिका) थियो।यी अङ्ग्रेजी भाषी देशहरूमा पनि शिक्षा अङ्ग्रेजीको अतिरिक्त अन्य भाषामा पनि दिइन्छ।2003,2006 अनि 2009 मा पनि यहि रूझान थियो।

एसियाको प्रथम पचास सर्वोतम विश्वविधालयहरूमा एकाध यस्ता होलान् जहाँ अङग्रेजी माध्यममा शिक्षा दिइन्छ।भारतको एउटै पनि विश्वविधालय यस पचासभित्र पर्दैनन् ।

अन्तमा एउटा अर्को तथ्य भारतप्रेमीहरूको अघाढि उजागर गर्न जरूरी छ।आजको युगमा कुनै पनि भाषाको जीवन अनि विकास यस कुरोमा निर्भर गर्छ कि त्यो सम्बन्धित भाषा शिक्षाको माध्यमको रूपमा प्रयोक गरिएको छ वा छैन।कुनै पनि भाषाको लोपको मूख्य कारण त्यो भाषा शिक्षाको माध्यमको रूपमा प्रयोगमा नआउनु हो।“शिक्षा प्रणालीमा स्थानीय भाषाहरूको अनुपस्थितिको कारण पनि भाषाहरू लोप हुन्छ।भाषाहरूलाई बचाएर राख्नु अनि

परिणामस्वरूप तिनीहरूको संस्कृतिलाई सुरक्षित राख्नमा स्कूलहरूको केन्द्रिय भूमिका हुन्छ।"(Eckert,T.et al,2006)

निम्न कथनहरूले भाषाको लोप हुनुको प्रक्रियालाई रेखाङ्कित गर्दछ

" मानिसहरू आफ्नो मातृभाषाको प्रयोग गर्न लजाउछन् अनि यसको साटो उच्च इज्जत भएको भाषाको प्रयोग गर्दछन् ।परिणामस्वरूप उनीहरूको नानीहरूसम्म भाषा सञ्चार हुन सक्दैन।भाषाको प्रयोग कम हुँदै जान्छ।यस्तो अल्पसङ्ख्यक भाषामा वक्ताहरू बोल्न छोढ्छन् अनि सम्बन्धित भाषाको प्रयोगको परिधि घट्दै जान्छ।यस्तो स्थिति तबसम्म रहन्छ जबसम्म कुनै नयाँ भाषाले उक्त भाषाको स्थान लिँदैन।"(McMohan,1994:285)यदि यस विषयमा सुक्ष्म नजर लाएर हेर्ने हो भने सबै भारतीय भाषाहरूको स्थिति बत्तर भएर गएको पाइन्छ।

जबदेखि भारतको स्कूलहरूमा अङ्ग्रेजी माध्यमको प्रचलन बढेको छ त्यसपछिको शिक्षाको यदि लेखाजोखा गरियो भने एक भयावह दृष्यको दर्शन हुनेछ।अङ्ग्रेजी माध्यमको प्रचलनले भाषिक अपाङ्गताको एक पीढि खढा भएको छ जो कुनै भाषामा पनि पारङ्गत छैन।मातृभाषा ता यो पीढिले यसकारण ठिक प्रकारले सिक्न पाएका छैनन् किन कि उनीहरूलाई अङ्ग्रेजी माध्यममा पढाइन्दैछ।यस पीढिका सन्तानहरूले अङ्ग्रेजी भाषाको विकास गर्न सक्दैनन् किन कि कुनै पनि नानी प्रारम्भदेखि नै विदेशी भाषामा शिक्षा आर्जन गर्छ भने उसको भाषागत सामर्थको विकास नै राम्ररी हुन सक्दैन।यस्तो स्थितिमा त्यो नानीले कुनै पनि भाषा राम्ररी सिक्न सक्दैन।

अङ्ग्रेजी हाम्रो बाटोमा अनि विदेशी भाषा सिक्नमा ठूलो बाँधा भएर खढा भएको छ।आजको समयमा व्यापार,आर्थिकता,सम्पर्क अनि जानकारीको लागि अङ्ग्रेजी इतर भाषाहरू एकदमै आवश्यक भएर गएको छ,तर हाम्रो अगाढि अङ्ग्रेजी समस्याको रूपमा उभिएको छ।विश्वमा अङ्ग्रेजीबाहेक अन्य भाषाहरू

सिक्ने जुन आँधी चलेको छ अनि गैर-अङ्ग्रेजी भाषाहरू आर्थिक रूपले कति महत्वपूर्व भएर गएको छ यसबारे हाम्रो आधुनिक भारतीयहरूलाई ज्ञात भए पनि आँखामा अङ्ग्रेजी भाषाको पट्टि अनि कानमा अङ्ग्रेजी सिक्का हालेर बसेका छन् ।यसको परिणाम के हुँदैछ भने भारतीय शिक्षप्रशासन,ज्ञान-विज्ञान अनि संस्कृतिको बर्बादी हुँदैछ।यी सबै आधारहरूमा भारत एकदमै पछाढिएको देशमा सामेल छ।यसमा कुनै अत्युक्ति छैन।भारतीय आर्थिक शक्ति अनि प्रगतिको अन्दाजा ता विश्व बाजारमा भारतको हिस्साको आकढाले स्पष्ट हुँदछ जुन 1950 मा 1.78 प्रतिसत थियो भने आज 1.50 प्रतिसत छ।यो आकढा नै यस कुराको पर्याप्त प्रमाण हो कि भारतीय नीतिकारहरूको अङ्ग्रेजीको सवारी " कानो घोढो अन्धो सवारी" को जिउँदो उदाहरण भएको छ।

सांस्कृतिक बर्बादीको ता झन कुरा नगरे असल होला।एक यस्तो हाइब्रिड पीढि तयार भएको छ जसलाई न आफ्नो भाषा न इतिहास न साहित्य न धर्म न ज्ञान-विज्ञान नै थाहाँ छ।न त कुनै सम्बन्ध स्थापित गर्न सक्छन् न ता कुनै कलात्मक सृजनको कुनै गहन अनुभूतिसँग आत्मियता गर्न सक्छन्।गुरू नानकले फारसी भाषाको मोहपासमा फसेका तात्कालिन जनमानसलाई दलित भनेका थिए।अहिले भारतीय उच्च वर्गले नानकको उक्त संदेशलाई यति गहिरो पुरिदिएका छन् कि बिचारा महात्मा गान्धीलाई झन् कसले सुन्छ,उनले ता खाली धोती लगाउथे,भारतीय संस्कृतिलाई बाई-बाई भनेर टाई-वाई लगाएको भा चै सुन्थे होलान् ।

6.प्रार्थना:

यो दस्तावेज वैज्ञानिक भाषा नीतिमाथि मैले तयार गर्दैगरेको पुस्तकबाट केही अंश लिएर तयार गरिएको हो।पुस्तक तयार हुनुमा केही विलम्व भइरहेको थियो तर विषय यति महत्वपूर्ण भएको छ कि मैले सोचे केही अंश लिएर यो दस्तावेज चाढै भारतीय नागरिकहरूको अगाढि ल्याउनपर्छ।यसै कारण यो

दस्तावेजलाई हिन्दीमा पनि लेखिएको छ ता कि धेर मानिसहरू यसलाई पढ्न सकुन् अनि पढेर आआप्नो भाषामा पनि अनुवाद गरेर धेरैभन्दा धेरै मानिसहरू समक्ष यो दस्तावेज पुराउन सकुन् ।यसकारण सबैलाई मेरो अनुरोध छ कि यसको भिन्नभिन्न भाषाहरूमा अनुवाद गर्नुहोस् अनि धेरैभन्दा धेरै मानिसहरूलाई पढाउनुहोस् ।

यो दस्तावेज हिन्दी,पञ्जाबी,तमिल,तेलुगू,कन्नड,डोगरी,मैथली,उर्दू अनि अङ्ग्रेजी मा http://punjabiuniversity.academia.edu/JogaSingh/papers बाट पढन सकिन्छ।भाषाहरूको मामलाको विषयबारे पञ्जाबीमा चलचित्र(विडियो) http://www.youtube.com/watch?v=a8w6xNrCP88,http://www.youtube.com/watch?v=W+njNR+UO&feature=share अनि http://www.youtube.com/watch?v=Ux8Bg95BSRg मा हेर्न सकिन्छ। हिन्दी तथा अङ्ग्रेजीमा विडियो https://www.youtube.com/watch?v=tHUfdRS2MWE&feature=youtu.be तथा http://www.youtube.com/watchv=XaioTyWAAy&feature=youtu.be लिङ्कमा हेर्न सकिन्छ।

यस दस्तावेजमा अनेक विद्वानहरूको अनुसन्धानलाई उद्घृत गरिएको छ।ती सबै विद्वानहरूप्रति म आभारी छु।उनीहरूको मेहेनत र प्रतिबध्दताकै कारण आज मातृभाषालाई यति ठूलो वैचारिक आधार प्राप्त भएको छ।

7. यस पुस्तिकामाथि व्यक्त गरिएको विज्ञजनहरूका मन्तव्यहरू:

1. I am extremely impressed by the seriousness and relevance of the facts and arguments presented in your document ‘International Opinion on Language Policy Mother Tongue is the Key to Education, Knowledge, Science, and English Learning’ and the declaration made at its end. I have, therefore, translated this document into my mother tongue Maithili. This document can serve its full purpose only if it reaches more and more readers.

Shambhu Kumar Singh, Education Advisor, National Translation Mission, Central Institute of Indian Languages, (Ministry of Human Resource Development, Govt. Of India), Mysore.

2. Thank you for very scholarly treatment of the subject.

Harbans Lal, Ph.D., D.Litt (Hons), Emeritus Professor and Chair, Pharmacology & Neuroscience, U. North Texas Health Science Center.

3. Thanks for mind blowing material.

Prof. G.S. Bhandal, **Brampton.**

4. Thanks for sending a copy of your insightful article. I really enjoyed reading it.

Dr. Tej K. Bhatia, Professor, Linguistics & Cognitive Sciences, Chancellor's Exceptional Academic Excellence Professor, Faculty Fellow, Forensic Sciences and National

Security Institute, Syracuse University, Syracuse, New York.

5. As a mother of two young children, reading this has been very enlightening. I have always planned putting my boys in a private Punjabi school here in Abbotsford, BC, and now I feel like we are making the right decision in doing so. Please keep up the amazing work.
Sharanjit Kaur Sandhra, MA, Coordinator, Centre for Indo Canadian Studies, University of the Fraser Valley

6. Your booklet on mother tongue is amazing information.
Khushal lali, Journalist, Chandigarh

7. It has come on time for our present quest.
Prof.Rajesh Sachdev, Language Planning Consultant, Former Director I/c, Central Institute of Indian Languages, Manasagangotri,, MYSORE.

8. I am interested in translating this one in Nepali language.
Prof. Dr. Kedar Prasad Poudel, Head of English & Linguistics, Mahendra, Multiple Campus, Dharan -10, NEPAL.

9. The concerns pointed out with respect to mother tongues and native languages are real and do need serious deliberations.
Prof. Jai Rup Singh, Vice-Chancellor, Central University of Punjab, Bhatinda.

10. I will try to translate your document in Bengali.
Srutinath Praharaj, Commerce R P M College, Culcuatta University, Kolkata.

11. An intensive debate is going on in Maharashtra about education, particularly language education. Your article has provided a great clarity in this regard. You have stated the arguments and details about language education in the world in very simple words. Any common person can understand them. I have sent this article to the activists engaged in the education and social fields.
Ms Vinaya Malati Hari, Child Education Centre, Pune.

12. Thank you very much for sending to me your erudite write-up about the medium of teaching in vernacular. your article is very much enlightening to those who are really confused, perplexed by the epidemic-like fashion of sending the children to the English medium schools.
Manprasad Subba, Bijanbari, Sahitya Akademi Award winning writer, Darjeeling.

13. The content is very valuable for research scholars and linguists. I have noticed your efforts and hard work in the content.
Dr A. Ramalingeswara Rao, Dept of Space, Sriharikota.

14. Many thanks for the valuable document. I have found it very important in our context.
Bhabendra Bhandari, Professor, Tribhuvan University, Nepal.

15. A poetic argument.
Prakash Prabhakar, Eminent Punjabi poet.

16. A strong testimony.

Tove Skutnabb-Kangas.

Åbo Akademi University Vasa, Finland.

17.*C V Srinatha Sastri (via email)

I read your valuable article in KANNADA language (published by Kuvempu Bhasha Bharathi Pradhikara, Bengaluru) containing your ideas, analysis etc. about Bharathiya Bhashas and the problems about the future existence of our languages. This book should reach all the schools, authorities in the Government, most necessarily all people in the state. The translated versions of this book in all Indian languages will be of great use for the proper development of future generation in our Bharath. .

18. Brilliant.

Vir joga singh ji, could you get audio file of your lectures please. It could help more learned peoples to become human then machines. Regards to both of you.

Arvinder Singh Sirha:

19. विज्ञानको अध्यापक वरूण कुमारको आँखा खोलिदिने सन्देश:

“म लुधियानाको एक सरकारी स्कूलमा नानीहरूलाई भौतिक विज्ञान पढाउछु अनि आफ्नो कोचिङ सेन्टरमा एम एस सी गणितका नानीहरूलाई पढाउछु।मेरोमा जुन नानीहरू आउछन् तिनीहरू सरकारी स्कूलबाट नै आएका हुन्छन् अनि अङ्ग्रेजीमा कमजोर भएको कारणले आफैलाई नालायक सम्झन थाल्दछन्।तर जब केही साल आघि पखोवाल गाउँमा मैले तपाईको लेक्चर सुने मेरो पढाउने पध्दति नै फेरिएको छ।म नानीहरूलाई भन्ने गर्छु कि अङ्ग्रेजी मात्र केवल विद्वान हुने साधन होइन तर यसको बिना पनि संसारको हर विज्ञान सिक्न सकिन्छ।अहिले मेरा विध्यार्थीहरू पञ्जाबीमा भौतिक विज्ञानको कुनै पनि विषयबारे बताउन सक्छन् अनि म खुसी पनि छु किन कि म राम्रो विज्ञानी र डाक्टर बनाइरहेको छु।अङ्ग्रेजीको भाकदौडमा लागेको मान्छे मेरा विध्यार्थीहरू हुदैनन्।मात्रृभाषामा विज्ञान पढाउन थालेदेखि म आफैलाई असल मसुस गर्न थालेको छु।

म टोपोलोजी र फिल्ड थ्युरी पनि पञ्जाबीमा पढाउने गर्छु।यो कुरा सुनेर तपाईलाई प्रसन्नता होला कि मेरै एम एस सीका विध्यार्थीहरू पञ्जाब युनिभर्सिटीमा 2012,2013 र 2014 मा लगातार टपर पनि बने।यो यसकारण सम्भव भयो कि टपोलोजीलाई पञ्जाबीमा पढ्ने नानीहरू नै बुझ्न सक्छन्।जोगा सर मैले कन्भेन्टको नानीहरूलाई पनि भौतिक विज्ञान पढाएको छु,सत्य यस्तो नराम्रो हालत मैले नानीहरूको देखेको छुइनँ।तिनीहरूलाई भौतिक विज्ञान ता के भन्नु अङ्ग्रेजी माध्यम भएर पनि हाम्रो जति अङ्ग्रेजी पनि आउदैन जब कि म खुद

दसौ श्रेणीसम्म पञ्जाबी माध्यममा पढेको हुँ।म तपाईको यस लढाईमा तपाईको साचो साथी बन्नेछु।आफ्नो जिन्दगी पञ्जाबीमा हर एक विज्ञानलाई पढाउन र सम्झाउनमा लगाउनेछु।म साना साना नानीहरूलाई जब अङ्ग्रेजी माध्यम स्कूलको बसमा जादैगरेको देख्छु मेरो आत्मा काम्नु थाल्छ।मलाई यो तो हेक्का थियो कि केही गलत भइरहेको छ तर मलाई सही दिशा तब मिल्यो जब मैले पखोवाल गाउँको एक स्कूलमा तपाईको लेक्चर सुने।त्यो दिनलाई म कहिले पनि भुल्न सक्दिनँ।त्यस दिन नै मेरो अध्यापनलाई एक नयाँ दिसा र प्रयोजन मिलेको थियो।तपाई तपाईको मकसदमा निश्चय नै सफल हुनुहुनेछ किन कि तपाई एक मनुष्यलाई मनुष्य हुन सिकाउनु हुदैछ।मनुष्यलाई उसको आफ्नो मात्र भाषा दिएर अनाथ जस्तै जिउनबाट बचाउनु हुँदैछ।ति कन्भेन्ट अनि अङ्ग्रेजी माध्यम स्कूलका विध्यार्थीहरूसँग पनि मेरो भावना जोढिएको छ,जोगा सर यी नानीहरूलाई पनि बचाउ हामी।“

8. सन्दर्भ सूचि

References-cum-Bibliography:

Alisjabana S. Takdir. 1972. Writing a Normative Grammar for Indonesian. *Language Sciences* (Feb. 1972): 11-14.

_____ . 1976. *Language Planning for Modernization*: The Case of Indonesian and Malaysian. The Hague: Mouton.

Ammon, Ulrich. 2009. Book Review. *Medium of Instruction Policie: Which Agenda? Whose Agenda?* by J.W. Tollefson and A.B.M. Tsui (eds). Mahwah, NJ and London: Lawrence, Erlbaum, 2004.

Bell, R. T. 1976. *Sociolinguistics : Goals, Approaches and Problems*. New York : St. Martins' Press.

Benson, Carol. 2005. *The Importance of Mother Tongue-based Schooling for Educational Quality, Commissioned Study for EFA Global Monitoring Report.* Centre for Research on Bilingualism, Stockholm University.

Bernstein, B. 1966. Elaborated and Restricted Code: An Outline. *Sociological Inquiry* 362:254-61.

_____ . 1971 *Class, Codes and Control: Theoretical Studies towards a Sociology of Language*. London: Routedge & Kegan Paul.

_____ . 1974. A Brief Account of the Theory of Codes. Appendix to Bernstein 1971.

Boas, F. 1911. *Handbook of American Indian Languages*. Washington: Smithsonian Inst.

Bokmla, E & J. Tlou. 1977. The Consequences of the Language Policies of African States vis-a-vis Education. In P. Kotey and H. Der-Houssikian, *Language and Linguistic Problems of Africa.* Columbia. SC: Hornbeam Press.

Branko, F. 1980. Laguage planning and Language Policies in Yugoslavia with Special Reference to Croation and Macedonian. *Lingua* 51.1:55-72.

Cronian, S. 1978. Nation Building and the Irish Language Revival Movement. *Eire Ireland* 13:7-14.

Davis, F. B. (ed.). 1967. *Philippine Language Teaching Experiments*. Quezon City: Alemar Phoenix.

De Silva, M. W. S. 1976. *Diglossia and Literacy*. Mysore: Central Instiute of Indian Languages.

Dua, H. R. 1976. Language Planning and Political Theory. *International Journal of Sociology of Language* 118:1-6.

Eckert, T. et al. 2006. Is English a 'killer language', The Globalisation of a Code. *Ethistling* 1:106-18.

Fasold, R. 1984. *The Sociolinguistics of Society*. Basil Blackwell.

Ferguson, C.A. 1968. Language Development. In C.A. Ferguson & J. Dasgupta (eds.), pp. 27-36.

Ferguson, C.A. & J. Dasgupta. 1968. *Language Problems of Developing Countries*. New York: John Wiley and Sons.

Fishman, J. 1964. Language Maintenance and Language Shift as Fields of Inquiry. *Linguistic* 9:32-70.

_____ . 1965. Who Speaks what Language to Whom and When. *Linguistics.* 2: 67-8.

_____ (ed.) 1968. *Readings in the Sociology of Language*. The Heague: Mounton.

_____ (ed.) 1974. *Advances in Language Planning*. The Hague: Moton.

_____ . 1975. The official Languages of Israel : Their Status in Law and Police Attitudes and Knowledge Concerning Them. In J. Savard and R. Vigneault (eds.), *Multilingual Political Systems: Problems and Solutions*. Quebec : Les preses de I'Universite' Laval, pp. 497-535.

Ferguson, C.A. 1977. Linguistic Theory. *In Bilingual Education: Current Perspectives*. Vol. 2 *Linguistics,* pp. 43-52.

Garvin, P.& M. Mathiot. 1956. The Urbanization of Guarani Language. In A.F.C. Wallac (ed.), *Men and Cultures: Selected Papers from the Fifth International Conference of Anthropological and Ethnological Sciences.* Phiadelphia : University of Pennsylvania Pres, pp. 365-74.

Gonzatez, G. 1977. Teaching Bilingual Children. In, Bilingual Education Current Perspectives. *Linguistics,* pp. 53-9.

Graddol, David. 2000 (1997). *The Future of English? A Guide to Forecasting the Popularity of the English Language in the 21st Century*. The British Council.

Halliday, M.A.K. 1973. *The Linguistic Sciences and Language Teaching.* Longman.

Halliday, M.A.K. 1973. *Explorations in the Functions of Language*. Edward Arnold.

_____ . 1978. *Language as Social Semiotic*. Edward Arnold.

Harries, L. 1976. The Nationalization of Swahili in Kenya. *Language Sciences* 5. 2: 153-64.

Haugen, E. 1966. *Language Conflict and Language Planning: The Case of Modern Norwegian*. Cambridge, MA : Harvard University Press.

_____ .1966. Linguistics and Language. In W. Bright (ed.), *Sociolinguistics*. The Hague: Mouton, pp. 50-71.

_____ .1968. Language Planning in Modern Norway. In J. Fishman (ed.), pp. 673-86.

Hopkins, T. 1977. The Development and Implementation of the National Language Policy in Kenya. In Kotey & Der Houssikian, pp. 84-96.

Hymes, D. 1972. Models of the Interaction of Language and Social Life. In J.J. Gumperz and D. Hymes, *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*. Holt Rinehart, and Winston Inc., pp. 35-71.

Jakobson, R. 1960. Closing Statement: Linguistics and Poetics. In T. A. Sebeok (ed.), *Style in Language*. MIT, pp. 350-77.

Jernudd, B. 1973. Language Planning as a Type of Language Treatment. In J. Rubin & R. Shuy (eds), *Language Planning: Current Issues and Research*. Washington, DC: Georgetown University Press, pp. 11-23.

Labov, W. 1966. *The Social Stratification of English in New York City*. Washington, DC: Centre for Applied Linguistics.

_____ .1970. The Study of Language in its Social Context. *Studium Generale,* 23: 3087 .

Le'vi Strauss, C. 1972. *Structural Anthropology*. Penguin.

Li, C. and S. A. Thompson. 1979. Chinese : Dialect Variation and Language Reform. In T. Shopen (ed.), *Language and Their Status*. Cambridge, MA: Winthrop Publishers, pp. 295-332.

Modiano, N. 1966. *Reading Comprehension in the National Language: A Comparative Study of Bilingual and All Spanish Approaches to Reading Instruction in Selected Indian Schools in* *the Highlands of Chiapas,* Mexico. Ph.D. Dissertation, University of New York.

_____ . 1973. *Indian Education in the Chiapas Highlands*. New York: Holt, Rinchart, and Winston.

Neustupny, J. 1977. Language Planning for Australia. *Language Sciences* 45:28-31.

Paulston, C.B. 1977. Research In Bilingual Education: Current Perspectives. *Linguistics,* pp. 87-151.

Polome' E. and C.P. Hill. 1980. *Language in Tanzania*. Oxford: Oxford University Press for the International African Institute.

Ramos, M. et al. *The Determination and Implementation of Language Policy.* Dobbs Ferry, NY: Oceana Publications.

Rawat, P.S. 1985 (1995). *Midline Medical Dictionary.* New Delhi: B. Jain Pvt. Publishers Ltd.

Ray, P.S. 1968. *Language Standardization*. In Fishman (ed.), pp. 754-65.

Ricardo, M.A. & Duran Nolasco. 2009. *21 Reasons why Filipino children learn better while using their Mother Tongue: A PRIMER on Mother Tongue-based Multilingual Education (MLE) & Other Issues on Language and Learning in the Philippines.* Guro Formation Forum, University of the Philippines.

Robinson, W.R. 1972. *Language and Social Behaviour*. Penguin.

Rubin, J. 1973. *Language Planning: Discussion on Some Current Issues*. In Rubin and Shuy (eds.), pp. 1-10.

Rubin, J. and B. Jernudd (eds.). 1971. *Can Languages be Planned*. Honolulu: University Press of Hawaii.

Rubin, J. & R. Shuy (eds.). 1973. *Language Planning: Current Issues and Research*. Washington, DC: Georgetown University Press.

Singh, Joga. 2002. Maat bhaasha da mahatav (The Importance of Mother Tongue, in Punjabi). *Samdarshi.*

Singh, Joga. 2013. *Bhaasha niiti ke baare me antarraashtriya khoj: maatri bhaasha kholti hai shiksha, gyan aur angrezi siikhne ke darvaaze* (International research on language issues: mother tongue is the key to knowledge, science and English learning, in Hindi, translated into Punjabi, Tamil, Telugu, Kannada, Maithili, Dogri, Urduand English). Dehli: Lok Mittar Prakashan.

Singh, Joga. 2013 panjabi nu kinna ku khatra (The Degree of Endangerment to Punjabi, in Punjabi). *Philhal* 17:143-58.

Skutnabb-Kangas, T. 1975. Bilingualism, Semibilingualism, and Social Achievment. *Paper Presented at the 4th Internaitonal Congress of Applied Linguistics*. Stuttgart.

_____ . and P. Toukomaa. 1976. *Teaching Migrant Children's Mother-Tongue and Learning the Language of the Host Country in the Context of the Socio-cultural Situation of the Migrant Family*. Helsinki: The Finnish National Commission for UNESCO.

Spolsky, B. 1977. American Indian Bilingual Education. *Linguistics* 19:57-72.

Tucker, G.R., 1977. Bilingual Education: Current Perspectives, Vol. 2. *Linguistics*. Arlington, VA: Centre for Applied Linguistics.

UNDP Report. 2004.

UNESCO. 1953. *The Use of Vernacular Languages in Education*. Monographs on Fundamental Education, No. 8. Paris.

UNESCO. 1953. *The Use of Vernacular Languages in Education. Monographs on Fundamental Education, No. 8.* Paris.

UNESCO. 1968. *The Use of Vernacular Languages in Education. In Joshua A. Fishman (ed.).*

UNESCO. 2008. *The Improvement in the Quality of Mother Tongue - Based Literacy and Learning.* Bankok: UNESCO.

Wijnstra, J. 1978. Education of Children with Frisian Home Language. *Paper Presented at the 19th International Conference on Applied Psychology*. Munich.

Whorf, B.L. 1962. *Language Thought and Reality.* MIT.

Weblinks:

http://punjabiuniversity.academia.edu/JogaSingh/papers

http://www.youtube.com/watch?v=a8w6xNrCP88

http://www.youtube.com/watch?v=Ux8Bg95BSRg
http://www.youtube.com/watch?v=w4njNvR4UI0&feature=share
https://www.youtube.com/watch?v=Xaio_TyWAAY&feature=youtu.be

https://www.youtube.com/watch?v=tHUfdRS2MWE&feature=youtu.be

Joga Singh, M.A., M.Phil., Ph.D. (University of York, U.K.)

Commonwealth Scholarship Awardee (1990-1993)

Professor & Ex-Head, Department of Linguistics & Punjabi Lexicography,

Ex-Director, Centre for Diaspora Studies, Punjabi University, Patiala - 147 002 (Punjab) - INDIA.

Mobile: +91-9915709582

E-mail: virkjoga5@gmail.com, jogasinghvirk@yahoo.co.in

Web: http://punjabiuniversity.academia.edu/JogaSingh/papers

Facebook: facebook.com/JogaVirk/